

تاریخچه تمبر

تاریخچه تمبر یکی از اولین موضوعاتی است که مورد توجه علاقمندان به تمبر قرار می گیرد.

پست و حمل نامه ها به وسیله چاپاران تاریخچه ای بسیار قدیمی دارد و بویژه در بعضی کشورها از قدیمی ترین ایام به این امر توجه خاصی مبذول شده است.

در سال ۱۶۰۷ میلادی، شرکت پستی ونیز، کاغذهای مخصوصی را برای نامه انتشار داد که تصویر شیر کلیسای سن مارک بر روی آن چاپ شده بود و کلیه مردم مجبور شدند که مطالب خود را روی آن کاغذها بنویسند.

در سال ۱۶۵۳ میلادی در شهر پاریس فردی به نام ولییه قصد داشت پست کوچکی تاسیس کند به همین علت نوعی کاغذ که روی آن عبارت “کرایه پرداخت شده” ذکر گردیده بود تهیه و به مردم عرضه داشت. روی این کاغذها بایستی مطالب لازم را نوشته و درون صندوق های مخصوص انداخته تا به مقصد ارسال شود و پرداخت قیمت آن شامل حق الزحمه رساندن نامه هم بود این پوشش ها مقدمه تمبر پست بود که بعدا معمول گردید. با استفاده از این پوشش ها که در فرانسه مرسوم شده بود شکل پرداخت هزینه های پستی حل شد.

اما در نقاط دیگر جهان از جمله انگلستان هنوز هم مشکل دریافت وجه حمل نامه وجود داشت. از طرفی مشکل محاسبه تبدیل نرخهای مختلف پولی برای اداره پست مطرح بود. همه این مشکلات باعث شد تا چاره ای اندیشه شود. به طوری که هم اطمینان مردم از نظر پرداخت وجه عادلانه کرایه محموله های پستی جلب شود و هم مشکلاتی که پیش تر به آن اشاره شد از پیش پای ادارات پست برداشته شود.

نمونه ای از این راهها شبیه اقداماتی بود که در فرانسه انجام شد و چیزی مشابه تمبر برای حل معضلات موجود در انتقال و حمل بسته های پستی بوجود آمد، نظیر این اقدام در سال ۱۸۱۴ میلادی در کشور ساردنی انجام شد.

داره پست کشور سلطنتی ساردنی با الهام از نظریه ولییه، کاغذ، مهرداری به عنوان کاغذ نامه منتشر کرد. این کاغذ در سه نرخ مختلف ۵،۲۵،۱۵ سانتیم بر حسب فاصله ای که نامه باید طی می کرد تا به گیرنده برسد، به عنوان کاغذ نامه منتشر شد. این نامه ها در همه دفاتر پستی کشور ساردنی در دسترس عموم قرار داشت و روی آن تصویر یک قاصد سوار با شیپور پست به طور ساده و یا جوهر آبی نقش شده بود. نامه های مذکور که کلکسیونر های تمبر آن را کاوالینی می نامند، به علت کوتاه بودن دوره استفاده آنها، امروزه از نظر تمبر شناسان دارای ارزش بسیاری است.

بعدها نظیر این ابتکارات در کشورهایی مثل انگلستان، سوئد، یوگسلاوی به عمل آمد که همه این موارد، زمینه هایی برای بوجود آمدن تمبر بود.

تا قبل از بوجود آمدن تمبر، پیشنهادهای و فعالیت هایی توسط اشخاص مختلفی در نقاط متفاوت انجام گرفت که گرچه اکثر آنها مورد قبول واقع نشد، ولی راه را برای ایجاد تمبر همواره کرد.

در سال ۱۸۱۸ یک افسر سوئدی به نام ترمبر نامه ای به دولت نوشته و در آن تقاضا کرد برای اثبات وصول هزینه پست، مهری تهیه و بر پاکت های ارسالی زده شود تا اشکالی که گاهی به این عنوان پیش می آید، بر طرف گردد. اما پیشنهاد او پذیرفته نشد.

یک سال بعد، یک نفر روزنامه نگار انگلیسی به نام چارلز نایت از دولت تقاضا کرد برای حمل روزنامه ها مهری به نام مینی استامپ تهیه و به موسسات روزنامه نویسی فروخته شود، اما این تقاضا هم پذیرفته نشد.

در سال ۱۸۲۹ نیز یک نفر سوئیسی به نام جیمز چالمرز James Chalmers تمبرهایی در چاپخانه خود ساخت و نمونه هایی را به دولت انگلستان عرضه کرد که بدون استفاده باقی ماند.

در سال ۱۸۳۵ میلادی مردی نقاش به نام مولردی Mulerdi کاغذهای مارکداری ساخت که در کشور انگلستان مورد توجه واقع شد و باید آنها را پدر کارت پستال خواند.

بعدها در فرانسه نوع دیگری از کاغذهای نشاندار ابداع شد که بر یک طرف آن مطلب نوشته می شد. آنگاه لبه های کاغذ را که دارای چسب بود به یکدیگر متصل ساخته، نشانی گیرنده نامه را در پشت آن می نوشتند. کاغذهای مزبور، در حقیقت هم کاغذ بود و هم پاکت ولی پاکت های مولردی بهای ثابت داشت و رعایت اوزان در آنها میسر نبود. تا اینکه سر رولاند هیل از رجال انگلستان، هنگام مطالعه وضع مالیات و حقوق گمرکی انگلستان به فکر افتاد تغییراتی اساسی در تعرفه های پستی به وجود آورد.

هیل پیشنهاد کرد برای این منظور دولت انگلیس پاکت های مخصوصی با مهر اداره پست به چاپ برساند و نامه ها درون این پاکت ها ارسال شود، که خرید پاکت مهر دار به منزله پرداخت تعرفه پستی بود. ضمناً در صورتی که کسانی مایل باشند نامه ها را در پاکت مهرداد به منزله پرداخت تعرفه پستی بود. ضمناً در صورتی که کسانی مایل باشند نامه ها را در پاکت خودشان ارسال دارند، مهر اداره پست روی یک قطعه کاغذ کوچک چاپ شود. و پشت این قطعه کاغذ را چسب بزنند تا بتوانند آنرا روی پاکت بچسبانند. پس از چندی نرخ تعرفه های پستی بر اساس پیشنهاد هیل تقلیل یافت و سر انجام خزانه داری، نامبرده را مامور کرد تا جزئیات و مشخصات پیشنهادهای خود را اعلام نماید.

هیل در سال ۱۸۳۹ طرح پاکت مخصوصی را به یکی از نقاشان واگذار کرد و طرح قطعه کاغذی را که باید بر روی پاکت چسبانیده شود، به مسابقه عمومی گذاشت و حدود ۲۶۰۰ طرح پیشنهاد شد. در این هنگام شخصی به نام پرگینس * از اهالی آمریکا به اتفاق شرکای خود برای دریافت سفارش چاپ اسکناس از بانک انگلستان به لندن آمد و چاپ برچسب های مزبور به پرگینس واگذار گردید.

بر روی این قطعه، عکس ملکه انگلستان به چاپ رسیده، بالای تصویر کلمه ” پست ” و در ذیل تصویر عبارت ” پرداخت شد ” به چاپ رسیده بود. به این طریق اولین تمبر تهیه گردید. این تمبر و پاکت مورد ذکر، از تاریخ ششم مه ۱۸۴۰ به جریان افتاد.

اولین تمبر در دنیا با طرح چهره ملکه ویکتوریا که از تابلوی ویلیام وین گرفته شده بود تهیه شد و دو هنرمند به نامهای فردریک هت و هنری کوربولد کسانی بودند که طرح و گراور آن را تهیه کردند.

تمبر مزبور که به رنگ سیاه تهیه و با بهای یک پنی عرضه شد و به پنی سیاه معروف بود، بیش از ۶۰ سال به عنوان اولین تمبر دنیا مورد استفاده قرار گرفت و از این نظر آن را باید جزء پرداوم ترین تمبر های جهان دانست. نمونه ای از این تمبرها هم اکنون در کلکسیون معروف دربار انگلستان نگهداری می شود.

رونالد هیل، مبتکر و خالق تمبر پست امروزی، در تقویم خود، زیر تاریخ اول ماه مه ۱۸۴۰ نوشته است: “امروز برای اولین بار در لندن تمبر منتشر شد ” و روز بعد در برگ دیگر تقویم نوشته: “دیروز ۲۵۰۰ لیره تمبر به فروش رسید ” و چون انتشار تمبر پست قبل از این تاریخ سابقه نداشت، از نوشتن نام کشور انگلستان

بر روی تمبر خوداری کردند و هنوز هم بعد از گذشت یک قرن نام کشور انگلیس بر روی تمبرهای منتشره دیده نمی شود. مگر تصویری از ملکه یا پادشاه که در گوشه تمبر چاپ می شود.

برای سهولت در چسباندن تمبر به پاکت، پشت تمبرها را چسب می زنند، اما این امر که پشت تمبری را که صورت ملکه داشت، باید با آب دهان مرطوب می ساختند، جار و جنجال به پا کرد و آن را نوعی توهین به ملکه دانستند و بعضی هم نسبت به مهر زدن روی تمبر که باعث آلودگی صورت ملکه می شد اعتراض کردند و مدعی شدند چسب زدن و ملوث کردن صورت ملکه توهین است.

این تمبر (پنی سیاه) بر روی برگهای بزرگ به چاپ می رسید و فاقد دندانه بود. لذا ، مامورین اداره پست مجبور بودند. آنها را به وسیله تیغ، چاقو یا قیچی از یکدیگر جدا کرده و به فروش برسانند.

در سال ۱۸۴۷ نخستین دستگاه پرفراژ (تعبیه سوراخهای ریز در اطراف تمبر برای آسان جدا کردن آنها) بوسیله یک مهندس ایرلندی به نام هنری ارجر* اختراع شد و از آن زمان تمبر به صورت امروزی درآمد.

بهترین تمبر های یک پنی سیاه تمبری است که در چهار طرف تمبر سفیدی کاغذ مشخص باشد.

تمبرهای یک پنی قرمز یکی دیگر از اولین تمبرهای انگلستان است که بواسطه رنگ جالب خود از سایر تمبرها متمایز شده است. اما باید این نکته را نیز یادآور شد که در تاریخ تمبر انگلستان سه نمونه از تمبر یک پنی قرمز وجود دارد. سری اول این تمبرها، تمبری بدون دندانه به رنگ قرمز قهوه ای بود که در سال ۱۸۴۱ انتشار یافته است.

یکی از تمبرهای اولیه کشور انگلستان که با رنگ بنفش چاپ شده و همانند تمبر یک پنی سیاه معروفیت زیادی دارد تمبر یک پوند بنفش است که برای اولین بار در سال ۱۸۸۱ انتشار یافت.

فکر چاپ تمبر پست که به وسیله سر رونالد هیل انجام گرفت، بلافاصله جنبه جهانی یافت و کشورها یکی پس از دیگری اقدام به چاپ کردند و در فاصله ده سال، ۳۵ دوک نشین، ایالت و بعضی کشورهای بزرگ تمبر پست منتشر ساختند و چون ارسال نامه بین کشورها و تحویل و تحول و پرداخت کرایه پستی آنها مشکلاتی بوجود آورد، دکتر هاینریش فن استفان رئیس پست امپراتوری آلمان تشکیل اتحادیه پست جهانی را پیشنهاد کرد تا مسائل مربوط به پست و نحوه کار ادارات پست کشورها، تنظیم قوانین و مقررات و ... در این اتحادیه بررسی و تصمیمات متخذه که با تصویب نمایندگان عضو این اتحادیه بود، به کشورهای عضو ابلاغ شود. اتحادیه پست جهانی در سال ۱۸۷۴ میلادی بوجود آمد و مرکز آن در شهر برن در کشور سوئیس است و دولت ایران نیز در تاریخ اول سپتامبر ۱۸۷۷ به عضویت آن درآمد.

قبل از اینکه ایران وارد اتحادیه پستی جهان شود، مراسلات به مقصد اروپا از طریق جلفا ارسال می شد. بدین طریق که مرسوله از ایران با تمبر ایرانی و از مرز روسیه با تمبر روسی حرکت می کرد. اجرت پست نامه به خارج ۵ شاهی بود و کلیه ادارات پست مقداری تمبر روسی هم داشتند که برای پاکت به مقصد خارج، مصرف می کردند. پس از الحاق ایران به اتحادیه پستی جهانی، این روش منسوخ و تمبرهای ایرانی برای ارسال نامه به مقصد همه کشورها معتبر شناخته شد.

ورود تمبر به ایران

در سال ۱۲۴۴ شمسی (۱۸۶۵ میلادی) ۲۵ سال از انتشار اولین تمبر جهان می گذشت و برخی کشورهای اروپایی و همچنین آمریکایی دست به انتشار تمبر زده بودند ولی این جهانگرد کوچک هنوز به قاره آسیا راه نیافته بود. تا اینکه بعضی کشورهای آسیایی نسبت به موضوع علاقه مند شده و تمبر را جزئی از نیازمندی های زمان خود احساس کردند. ترکیه به عنوان اولین کشور آسیایی مبادرت به انتشار تمبر کرد و ایران دومین کشوری بود که در این راه پیشقدم شد.

کشور ما از زمان صفویه با تمدن غرب آشنا شده و به تهیه بعضی وسایل جدید مانند اسلحه و کشتی سازی پرداخته بود. در زمان پادشاهان قاجار به ویژه اواسط سلطنت ناصرالدین شاه، قدمهای بلندتری در این راه برداشته شد و علاوه بر ایجاد پست منظم و تاسیس اولین خط تلگراف بین قصر سلطنتی و باغ لاله زار انتشار نخستین تمبر ایران نیز صورت پذیرفت.

گرچه در برخی از کتابها آمده است که ناصرالدین شاه قاجار پس از مراجعات از سفر فرهنگ فرمان به انتشار تمبر داد، ولی حقیقت آن است که انتشار تمبر در ایران مدتی قبل از آنکه ناصرالدین شاه سفر خود را به فرنگ آغاز کند جامه عمل پوشید ، زیرا در طول سلطنت خود سه سفر به فرنگ داشت که نخستین سفر آن در ۱۴ ربیع الاول سال ۱۲۹۰ قمری (۱۸۷۱ میلادی) صورت گرفت، در حالی که تمبر ایران چند سال پیش از این تاریخ انتشار یافته بود.

به هر حال نسبت به تاریخ دقیق انتشار نخستین تمبر ایران اختلاف عقیده زیادی وجود دارد. عده ای از تمبر شناسان معتقدند اولین تمبر در سال ۱۸۷۰ میلادی منتشر شد و معدودی سال ۱۸۶۹ میلادی را نام می برند. حال آنکه هنگامی که پست هند و انگلیس در سواحل جنوبی ایران دایر شد مردم ایران با تمبر آشنایی یافتند و با مراجعه به اسناد تاریخی مشخص می شود که وقتی ناصرالدین شاه به سلطنت رسید، هشت سال از انتشار اولین تمبر جهان می گذشت. با این حال، بیست سال دیگر نیز سپری شد تا دولت ایران به فرمان شاه هیاتی را جهت مطالعه در زمینه چگونگی تهیه تمبر در ایران، به فرانسه اعزام داشت.

یکی از چند تن افرادی که پس از اطلاع از نیت دولت ایران با هیات ایرانی وارد مذاکره شد شخصی به نام ریستر بود که طرح اولین تمبر ایران را تهیه کرد. این طرح که به شیر خوابیده معروف است، مورد پسند دولت ایران قرار نگرفت. ریستر غیر از این سری، سه طرح دیگر نیز با نقش شیر و خورشید برای مصرف امور پستی ایران تهیه کرد که این تمبرها نیز مورد توجه قرار نگرفت و عینا به پاریس مسترد شد.

بنابراین، اولین تمبر ایران را نمی توان یک تمبر رسمی به حساب آورد. زیرا با اینکه حائز کلیه مشخصات تمبر بود هیچگاه رسماً در پست ایران مورد استفاده قرار نگرفت. حتی سه سال پس از این ماجرا نیز، هنوز کسی که بتواند در زمینه تمبر کار مثبتی انجام دهد، پیدا نشد، موضوع انتشار تمبر از حرارت نیفتاده بود. تا سر انجام شخصی به نام بار که هنوز نوادگان او در فرانسه شهرت دارند، موفق شد کلیشه اولین تمبر رسمی ایران را که باب طبع شاه قاجار باشد در پاریس تهیه نماید. نمونه این تمبرها در یک نقش واحد و در دو نمونه بی دندان و با دندان رسماً برای تمبرهای یک شاهی، دو شاهی، چهار شاهی و هشت شاهی انتخاب شد و کلیه تمبرهای شیر و خورشیدی اول در ایران، از روی این کلیشه به چاپ رسید.

تمبرهای مزبور در پنج کلیشه به رنگهای آبی، قرمز، سبز و بنفش تهیه شده بود. در این تمبرها شیر و خورشید، به عنوان نشان رسمی دولت ایران، درون دایره ای قرار دارد. دور این شیر از زنجیره ای با ۸۶ دانه مروارید مانند، احاطه شده و بهای هر تمبر با عدد فارسی در گوشه های تصویر دیده می شود.

نمونه های بار در پنج کلیشه (لوح مسی) تهیه شده و اولین طرح هایی بود که برای تمامی تمبرهای شیر و خورشید (که به عنوان قدیمی ترین تمبرهای ایران در سال های ۱۲۴۷ تا ۱۲۵۵ شمسی انتشار یافته است) ساخته شد.

عده ای معتقدند که فکر انتشار تمبر در ایران اولین بار توسط حسن خان قزوینی (مشیرالدوله) که سفیر کبیر ایران در دربار عثمانی بود و بعدها به صدارت رسید تلقین گردید، زیرا در آن زمان تنها دولتی که به انتشار تمبر دست زده بود دولت عثمانی بود. هم او بود که چند سال بعد به خیال تعقیب اقدامات میرزا تقی خان امیر کبیر، شاه را به سفر اروپا ترغیب کرد و جمعی او را بعد از امیر کبیر با کفایت ترین صدراعظم زمان ناصرالدین شاه می دانند. چاپ اولین تمبر رسمی ایران حاوی نقش شیر و خورشید درون دایره بسیار ظریف انجام گرفته و به هیچ وجه نمی توان آن را با تمبرهایی که بعد از روی کلیشه آن در تهران تهیه شد مقایسه کرد. به هر حال، از کلیشه این تمبر، یک سری تمبر در بلوک های چهار تایی در تهران منتشر شد که آنها را تک تک بریده مورد استفاده پستی قرار می دادند. به این ترتیب اولین سری تمبر ایران چاپ شده و به مصارف پستی رسید از آن پس چاپ تمبر در ایران عمومیت یافت و هنوز هم ادامه دارد.

منبع: کتاب تمبرشناسی و نقش تمبر، مجموعه کتب آموزشی فنی و تخصصی پست، مرکز آموزش علمی و کاربردی پست، گروه مولفین، تهران: دیبایه، ۱۳۸۹، صفحه ۱۶ تا ۲۳